

Ilis emprims perits sa preparan per tegnair lur referats.

FOTOS F. ANDRY

«Deficit democratic tar la decisiun dal 2003»

Dieta davart il rumantsch e la democrazia directa

DA FLURIN ANDRY / ANR

Il Center per democrazia Aarau organisescha normalmain ses arranschaments ad Aarau sez. Per la dieta davart la lingua rumantscha dentant èn ils responsabels vegnids a Cuira. «Politica statala da lingua è en vista a la Rumantschia surtut colliada cun problems, perquai ch'ella è be pitschna, causa sia situaziun isolada en la Svizra e che blers da ses commembers vivan ordaifer il territori rumantsch», han ditg ils organisaturs da la dieta a Cuira venderdi en l'auditori da la Banca Chantunala Grischuna, il professor da dretg *Andreas Glaser* ed il giurist e politolog *Corsin Bisaz* dal Center per democrazia Aarau. Per discutir la situaziun actuala dal rumantsch en quest connex avevan els envidà diesch referents. Tanter quels cusseglier guvernativ *Martin Jäger*, *David Vitali* da l'Uffizi federal per cultura, il president da la Lia Rumantscha *Duri Bezzola* e *Johannes Flury*, il rector da la Scol'auta pedagogica dal Grischun (SAP).

Fin tar la Curt dals dretgs umans europeica

Ordavant ha menziunà Glaser ils conflicts ch'i dat fin oz en Rumantschia causa il rumantsch grischun (rg) en scola: «Mo paucs han s'accurschids tge consequenzas che la mesira da spargn decisa dal cussegl grond da l'onn 2003, d'edir ils meds d'instrucziun mo pli en rg, savess chaschunar», ha ditg il perit. La regenza ha sin basa da quella decisiun svilupà in concept general per introducir il rg sco lungatg d'alphabetisaziun. Numerusas vischnancas en Surselva ed il cumün da Val Müstair èn dentant turnadas

tar l'idiom respectiv. Uss è pendent anc il recurs cunter la disposiziun da la regenza ch'ina midada a l'idiom saja pussaivla be a l'entschatta da l'emprima classa primara, e quai a la Curt dals dretgs umans europeica. «En in sguard enavos sa lascha constatar in deficit democratic oravant tut en la mesira da spargn dal cussegl grond», ha ditg *Andreas Glaser*, «en l'avegnir vegnan a sa tschentiar dumondas difficilas en vischnancas ch'èn davenadas bilinguas tras ina fusiun.»

«Betg periclitat quai ch'ins ha cuntanschi»

En ses referat davart la rolla dal chantun Grischun tar la promoziun dal rumantsch ha menziunà *Martin Jäger* trais svilups che han pussibilità la lescha da linguas chantunala acceptada l'onn 2007: 1880 vegnan declerads il tudestg, rumantsch e talian sco linguas chantunales, successivmain vegnan duvrads il rumantsch ed il talian sco linguas uffizialas e sco terza vegn la realisaziun dal princip da territorialità en il senn d'ina lescha per la protecciun da lingua. El ha manegià ch'il problem dal rg na saja betg existenzial per il rumantsch, «ins stuess perquai empruvar da chattar ina schliaziun sin basa da la lescha da linguas e na periclitat quai ch'ins ha cuntanschi.» *David Vitali* ha explitgà co che la confederaziun sustegna il rumantsch dapi che quel è d'aventà 1938 quarta lingua nazionala da la Svizra: «Dapi Bumaun 2010 è en vigur la lescha federala davart las linguas nazionalas, la quala è la basa per il sustegn dal Grischun per accumplir sias incumbensas particularas sco chantun triling e per sias mesiras a favur dal mantegniment e la promoziun dal rumantsch e ta-

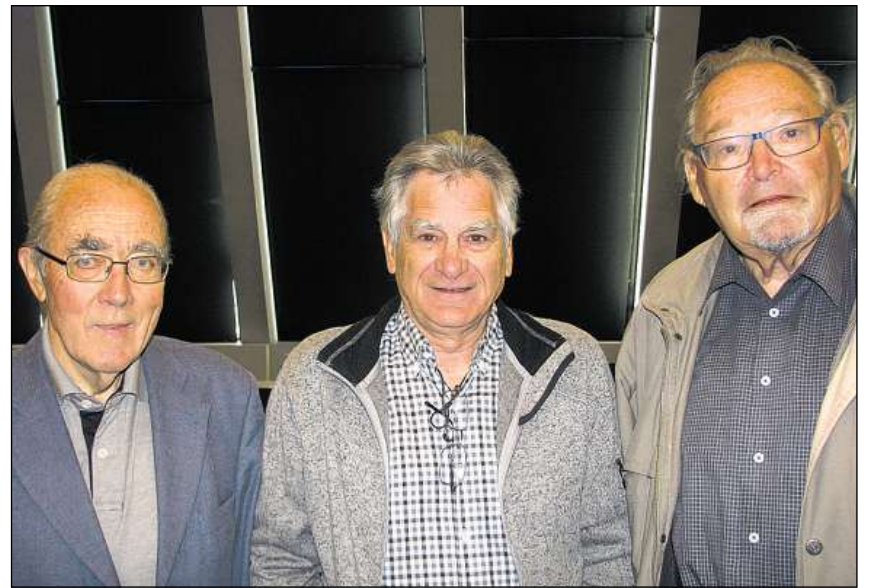
lian. Il chantun survegn mintg'onn tschintg milliuns francs per quel adiever.»

«Schlantsch fitg relativ»

«La lavur politica da la Lia Rumantscha vul tut tenor la situaziun influenzer las leschas e las decisiuns davart preventivs da la confederaziun, dal chantun e da las vischnancas sco era la lavur dals uffizis», ha ditg *Duri Bezzola*, il president da la LR. Ella consistia era d'allianzas, da la lavur da rait cun autras organisaziuns che s'engaschian per il rumantsch e da la lavur mediala. «Il cussegl grond ha baingea ina fracziun rumantscha, cunquai che mintga deputà represchenta però sia regiun, ses parti è il schlantsch per s'ingaschar per il rumantsch fitg relativ.» Il rector *Johannes Flury* ha punctuà che la situaziun dal rumantsch en Grischun saja fitg complexa e che la SAP stoppia resguardar quai: «Nus avain paucs cas da studentas e students rumantschs 'ideals', vul dir da quels ch'èn creschids si cun il rumantsch e fatg la matura bilingua. Sche nus pretendessan quai avessan nus baingea candidats cun ina buna cumpetenza linguistica, però memia paucs students.» A la critica dad *Anna Chatrina Brunold*, la represchantanta da pro idioms, che la produziun da meds d'instrucziun idiomatics sa retardia fermamain, ha ditg *Flury*: «Sco incumbensads dal chantun essan nus londervi a stgaffir in concept en quel connex, e nus essan sin buna via. Mintga scolasta e scolast è era creatur d'agens meds d'instrucziun, e nus vulessan ramassar quai ch'è avant maun, controllar ch'i saja correct e far londorer meds d'instrucziun attractivs.»

Ilis organisaturs da la dieta *Corsin Bisaz* ed *Andreas Glaser* (da san.).

Visitadurs interessads: *Martin Bundi*, *Adolf Collenberg* e *Jacques Guidon* (da san.).

Cussegliev guvernativ *Martin Jäger* (san.) e l'antierur president da la Uniu federalistica da gruppas etnicas europeicas *Romedi Arquint* en discurs cun *Andreas Glaser*.

Ilis referents *Johannes Flury*, rector da la SAP, e *Duri Bezzola*, il president da la Lia Rumantscha (da san.).

Intgins dals preschents en sala han prendi l'ocasiun per far dumondas.

Anna Chatrina Brunold ha represchenta la pro idioms.